

rosalind coward i john ellis:
»jezik i materijalizam«,
školska knjiga, zagreb, 1985.

dunja jutronić-tihomirović

U biblioteci »Suvremena misao«, izdavačke kuće Školska knjiga izašao je prijevod knjige dvoje britanskih istraživača, Rosalind Coward i John Ellis pod naslovom **Jezik i materijalizam** i podnaslovom razvoj u semiologiji i teoriji subjekta. Ovo je treća knjiga u posljednje vrijeme koja je izašla u ovoj biblioteci i koja je, šire uzeto, otkrenuta pitanjima jezika i ideologije. Ovdje mislim na prijevod Ponzijeve knjige **Jezična proizvodnja i društvena ideologija**, zatim Škiljanova knjiga (skupa esejja) pod naslovom **Govor realnosti i realnost jezika**. To je pohvalno za ovu biblioteku jer su problemi jezika sigurno centralni u suvremenoj misli.

Sadržaj knjige prema poglavljima bolje nam od samog naslova ukazuje što kao čitaoci možemo očekivati u susretu s ovom knjigom. Tako Ozren Žunec, autor vrlo informativnog i preglednog predgovora ove knjige s pravom kaže: »Materijalizam« u naslovu ne bi trebao navesti na pomisao da autori namjeravaju dati neku materijalističku teoriju jezika usprkos svom deklarativnom materijalističkom polazištu; riječ je ponajprije o potrazi za materijalističkom teorijom subjekta na temelju već polučenih rezultata i kritika strukturalizma i psihoanalize. Marksistički shvaćeni subjekt i njemu adekvatna teorija su u centru istraživanja ovih autora. Kakav je njihov postupak?

U uvodnom poglavlju »Filozofski kontekst« autori naglašavaju da se na čovjeka može gledati kao na jezičnu djelatnost gdje dolazi do povezivanja i prožimanja društvenog, povijesnog i individualnog. U daljnjem poglavlju pod naslovom »Strukturalizam« pratimo kritičku analizu ili isticanje nedostataka strukturalizma u kojem se jezik prvenstveno shvaća i proučava kao sustav odnosa, kao struktura gdje je naglasak na paradigmi i sinhroniji a ne na govornom činu, sintagmi i dijahroniji. Slijedeća dva poglavlja »Semiologija kao znanost o znakovima« i »S/Z« u potpunosti su posvećena Barthesovim semiološkim istraživanjima gdje je Saussureova lingvistika, tj. strukturalizam naišao na plodan odjek u novim područjima istraživanja. Osim toga Barthesov pristup predstavlja napredak strukturalizma baš u njegovom vidu ograničenja i nedostataka ove metode. Spomenut ćemo samo jedan a to je Barthesovo insistiranje da se denotacija i konotacija u jeziku ne mogu odvojiti na način na koji je to pokušavano u strukturalnoj lingvistici. Naročito u Barthesovom djelu **Sistem mode** pokazalo se da je konotativni sistem nedjeljiv od sistema označavanja koji svakom znaku daje razumljivost. U praksi su denotacija i konotaciji neodvojivi a iz toga autori pronalaze i šire zaključke kao što su npr. stavovi da je način pisanja društveni čin kao jezična upotreba koja prethodi piscu i koja ga oblikuje isto kao što to radi i sam jezik. Pretpostavljam da bi u ovoj tvrdnji denotacija bio jezik a konotacija čitava društvena sredina. U svakom slučaju naglašava se društvena komponenta ali ne pobježe se inovatorska sloboda koja je pozitivno ograničena povijesnom situacijom bez koje sloboda ne bi ni postojala. Tako Barthes npr. govori o različitosti teksta a ne o njegovoj individualnosti pošto je individualnost shva-

ćena kao hermetički pojam dok različitost ukazuje kako se tekst (jedno djelo) razlikuje od drugih djela a ujedno se na njih i oslanja.

Poslije ovog ekskursa u semiološka istraživanja slijedi poglavlje »Marksizam, jezik i ideologija« i tu se nalazimo u centralnoj temi ove knjige. Svrha ovog poglavlja kažu autori jest »da obradi ideju ideološke prakse i pokaže kako ona u marksističkoj misli nije dovoljno proširena da osigura odgovarajuće tumačenje društvenog oblikovanja pojedinca« (str. 95). Pošto ideologija zahtjeva teoriju odnosa subjekta (pojedina) prema označavanju (jeziku) za takvu analizu marksizam bi se trebao susresti s psihoanalizom jer je ona materijalistička teorija o oblikovanju subjekta. Ovo nije originalni pokušaj povezivanja marksizma i psihoanalize jer takva nastojanja nalazimo kod, npr. Marcusea i Habermasa, ali autori naročito ističu povezivanje ovih dviju disciplina na polju zajedničkog problema jezika. Jedna takva analiza uključila bi prvenstveno međusobno djelovanje psihičkih reakcija i vanjskog svijeta. Ono što nedostaje marksističkoj analizi subjekta je, prema autorima, ideja materijalnosti ljudskog djelatnika gdje se ukazuje potreba za neidealističkim znanstvenim objašnjenjem subjekta. Ovdje autori, s pravom, naglašavaju da na subjekt treba gledati dinamički u procesu mijenjanja i naglašavaju da je građanska ideologija do danas ostala premoćna baš zbog toga što priznaje pluralizam pojedinca koji aktiviraju praksu dok se u marksizmu zadržalo samo mehaničko gledanje na kretanje i dosta statičan odnos baze i nadgrađnje. Drugačije zamišljen teorijski subjekt mogao bi onda odgovarati i praktičnim potrebama. U tom smislu nalazimo rečenice poput slijedeće: »Sve dok marksizam ne stvori revolucionarni subjekt, revolucionarna promjena bit će nemoguća« (str. 121).

Slijedeće poglavlje »O Lacanovom subjektu« govori o viđenju i shvaćanju subjekta kao materijalističkog procesa gdje bi se prevladale podjele između subjekta i objekta koje su karakteristične za teorijsku misao zasnovanu na idealističkim osnovama. Poglavlje »Kritika znaka« strogo je uperena protiv proučavanja znaka kao metafizičkog i nematerijalnog. Kritika se naročito odnosi na Chomskijevo poimanje subjekta kao slobodnog posjednika urođenih ideja. Autori se još jednom okreću francuskim istraživačima sada Juliji Kristevoj kao istaknutom poborniku kritiku strukturalizma i lingvistike koja se ogradije od istraživanja jezika u upotrebi, od jezičnih društvenim dimenzijama. Prema Kristevoj strukturalizam je takvom orijentacijom smatrao da je iz kruga svog ispitivanja uklonio transcendentni ego međutim upravo zapostavljanjem društvene dimenzije taj ego je ponovo ušao na mala vrata i uveo idealistička poimanja kojima se ne može stvoriti odgovarajuća teorija prakse. Potpuno okrenuti, pa čak bi rekla fascinirani francuskim istraživačkim pristupima i idejama, autori ni na jednom mjestu na spominju druga nastojanja u lingvistici koja su zapravo izrasla kao reakcija na strukturalizam i Chomskijevu psihologizirajuću dimenziju jezika a to su nastojanja moderne sociolingvistike, pragmatolingvistike, pragmatike i sličnog. U tim se naukama ne govori izričito o stvaranju teorije revolucionarnog subjekta ali se zasigurno daje prednost teorijama koje objašnjavaju jezičnu djelatnost. Osim toga u britanskoj filozofiji postoji čitav filozofski pokret poznat kao »filozofija običnog jezika« s Wittgensteinom kao njenim začetnikom i njegovim slijedbenicima, oksfordskim filozofima kao što su Austin i naročito Strawson čija su se djela mogla naći makar u bibliografiji. Čini se da Coward i Ellis smatraju da su samo francuski znanstvenici i filozofi krenuli pravim putem u potrazi za novim subjektom koji je prožet proturječnim procesima društva. Tako se za rad J. Kristeve bez rezerve kaže da je »stvarni izazov metafizičkoj pripadnosti znaka i istinski početak materijalističke teorije jezika, označavanja i ideologije« (str. 187).

U »Zaključku« se naglašava važnost znanstven spoznaje subjekta koji je, poput vanjskog svijeta i ideoloških zbivanja, stalno u procesu zbivanja ili mijenjanja.

Iako stilski jasno pisana, Cowardina i Ellisova knjiga teško će biti prohodna za one koje nisu donekle upućeni u lingvistiku, estetiku, književnost, marksizam, psihoanalizu, ideologiju jer u knjizi, u nekom vidu interdisciplinarnog pristupa ima svega od spomenutog. Vrlina

knjige jest u tome što postavlja pitanja, otvara probleme međutim ona ne daje nikakvi čvrsti teorijski pristup spoznajnom subjektu koji uz to treba da bude i »revolucionarni subjekt«. Vjeru u povezivanje teorije i prakse baš na ovom polju nije lako pretvoriti u naučno uvjerljivi program. No knjiga čitaoca plijeni zanosom i optimizmom koji su autori zasigurno u nju unijeli.

žerar ženet: »figure«,
vuk karadžić, beograd, 1985.

zlatko kramarić

Gerard Genette svakako je jedan od najznačajnijih (i najplodnijih) francuskih predstavnika strukturalističke kritike i teorije književnih formi. Ako bismo tražili teorijska ishodišta Genetteove teorijskog mišljenja, onda slobodno možemo reći da su na njega presudan utjecaj izvršili i ruski formalisti, i engleska nova kritika, i njemačka fenomenologija, a isto tako ne može se zanemariti ni utjecaj R. Barthesa, C. Levi-Straussa, kao ni utjecaj francuske tematske kritike: G. Pouleta i J. P. Webera. No, ono što G. Genettea izdvaja iz čitavog niza ostalih francuskih strukturalista, kao što su C. Bremond, A. J. Greimas, Tz. Todorov, svakako je tjesna povezanost njegove teorije s nekim postavkama klasične poetike i retorike (norma, odstupanje, kontinuitet, »neprekidno i sporo« preobražavanje itd.). Stoga nije ništa neobično što je ovaj teoretičar svoje najznačajnije djelo objelodanjen u tri toma naslovio kao **Figure** (prvi tom objelodanjen je 1966. godine, drugi 1969, a treći 1972 – svi u ediciji du Seuil). Ova knjiga, koja je ponudena našem čitatelju, predstavlja izbor tekstova iz ovih knjiga G. Genettea, s time da je ovim izborom obuhvaćena i preposljednja knjiga G. Genettea **Uvod u arhitektst**, objelodanjena 1979. godine, a našem čitatelju ovaj tekst poznat je iz časopisa **Književna kritika**, br. 5/1983. godine. Moramo reći da ime i djelatnost G. Genettea nisu nepoznati našoj stručnoj publici – tako je Treći program Radio-Beograda već 1970. godine objelodanio prvi tekst G. Genettea u nas – barem koliko je nama poznato – »Razlozi čiste kritike, književnost kao takva. Vidimo da je naša periodika prilično sustavno pratila rad ovoga teoretičara, a i neki teorijski prilozii uglavnom mladih naših teoretičara (C. Milanje, V. Bitija, M. Beker) referirali su na tekstove/knjige ovoga teoretičara. Stoga imamo i nekih primjedbi na ovaj izbor M. Miočinović: držimo da je izbor trebao biti stroži, odnosno trebao je ponuditi više »novih« tekstova ovoga autora, iako M. Miočinović u Bilješci o piscu navodi da su ovim izborom obuhvaćeni uglavnom oni tekstovi koji ekspliciraju opću teorijsku problematiku, kao što su problemi vjerojatnosti i motivacije, osobnosti i granice pripovijedanja, žanrovske posebnosti, signali literarnosti i sl. Isto tako velika je šteta što u ovaj izbor nije uvršten Genetteov tekst **Discours du recit**. Riječ je o tekstu koji predstavlja, prema mišljenju D. Lodgea, kulminaciju francuske naratologije. U ovom tekstu G. Genette dolazi do svojih zaključaka i generalizacija na temelju analize čuvenog Proustova niza romana **U potrazi za izgubljenim vremenom** – inače M. Proust je omiljeni Genetteov pisac – iako su zaključci do kojih dolazi relevantni za roman uopće. Sam G. Genette o svom postupku kaže: »Moram priznati da, tražeći specifično, pronalazim univerzalno te, želeći da stavim teoriju u službu kritike, stavljam, i mimo svoje volje, kritiku u službu teorije. To je paradoks svake poetike, nedvojbno i svake spoznajne djelatnosti, koja se kreće između ta dva nepromjenjiva mjesta, tj. nema predmeta koji ne bi bio pojedinačan, ni znanosti koja ne bi bila općenita, a koja je osnažena onom drugom istinom koja je manje raširena, tj. da je općenito u samom srcu pojedinačnog, te prema tome – suprotne općoj predrađudi – ono što je prepoznatljivo u samom srcu tajanstvenosti« (1972. 68 – 69).

Bez obzira na ove »sitnije« primjedbe ovaj izbor tekstova G. Genettea svakako treba pozdraviti, kao i inače svaki prijevod nekog stranog teoretičara i mislioca, u ovim, za našu kulturu, teškim i nepovijesnijim vremenima.